

УДК 342.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.49>

Кутепов І.О.

*аспірант заочної форми навчання докторантури та аспірантури
Одеський державний університет внутрішніх справ***ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ**

Свобода мирних зібрань посідає центральне місце серед політичних прав людини, оскільки вона виступає ключовим інструментом реалізації права громадян на участь у суспільному і політичному житті, формуванні громадської думки та впливі на прийняття рішень державної влади. У демократичному суспільстві це право виконує функцію механізму колективного самовираження, що дозволяє громадянам гуртуватися навколо певних ідей, захищати свої інтереси та привертати увагу влади до суспільно важливих питань. Існує думка щодо того, що право на свободу мирних зібрань є природним правом особи, оскільки теоретично це право належить людині від народження. Ніхто не може позбавити людей права збиратися разом та обговорювати актуальні суспільні проблеми, навіть якщо це право не врегульоване національним законодавством [1, с. 332].

Конституція України у статті 39 гарантує кожному право на мирні зібрання, мітинги, походи і демонстрації, яке може бути обмежене лише судом і тільки з мотивів необхідності в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи захисту прав і свобод інших людей [2]. Водночас практика останніх років засвідчила, що в умовах воєнного стану це право зазнає істотних обмежень, які мають як правове, так і фактичне підґрунтя.

Воєнний стан, введений в Україні після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, є особливим правовим режимом, який передбачає надання органам державної влади та військовому командуванню додаткових повноважень для забезпечення оборони

країни. Одним із важливих аспектів правового регулювання воєнного стану є забезпечення балансу між необхідністю ефективної оборони держави та захистом прав і свобод громадян [3, с. 127].

Серед інструментів цього режиму - можливість тимчасового обмеження низки конституційних прав і свобод, що прямо передбачено Конституцією України та Законом «Про правовий режим воєнного стану». При цьому відповідно до Конституції, навіть за умов воєнного стану не можуть бути обмежені основні невід'ємні права, такі як право на життя, заборона катувань чи дискримінації [4, с. 142-143]. Свобода мирних зібрань не входить до переліку таких невід'ємних прав, а отже може підлягати тимчасовим обмеженням. Однак сам факт можливості обмеження не означає, що держава має абсолютну дискрецію у цьому питанні.

Відповідно до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, держава може здійснювати дерогацію від своїх зобов'язань за Конвенцією під час війни чи іншої надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, але такі заходи мають бути необхідними у демократичному суспільстві та пропорційними поставленій меті [5].

Це положення прямо застосовується і до свободи мирних зібрань, що підтверджено практикою Європейського суду з прав людини у справах «Ірландія проти Сполученого Королівства», «Aksoy проти Туреччини» та інших, де Суд наголошував на винятковому характері дерогацій та необхідності їхнього тлумачення у вузькому сенсі [6, с. 398].

В українському контексті це означає, що навіть у період війни заборона або істотне обме-

ження мирних зібрань повинні бути виправданими конкретними обставинами, спрямованими на досягнення легітимної мети - забезпечення безпеки громадян, запобігання заворушенням або охорону громадського порядку.

Загрози національній безпеці, територіальній цілісності та громадському порядку можуть виступати чинниками, що ускладнюють реалізацію свободи мирних зібрань, залежно від специфіки безпекового середовища та рівня його стабільності в конкретній адміністративно-територіальній одиниці на певному етапі розвитку подій [7, с. 189].

З огляду на надзвичайні виклики, з якими зіштовхнулася Україна після початку повномасштабної агресії, практика фактичного обмеження мирних зібрань проявилася у формі заборони масових заходів у більшості регіонів, запровадження комендантської години, обмеження пересування громадян, а також встановлення спеціальних правил для організації будь-яких публічних заходів. Такі обмеження мають правове підґрунтя у рішеннях військових адміністрацій та органів місцевої влади, які реалізують положення закону про воєнний стан. Проте у юридичній площині постає питання їхньої пропорційності та правової визначеності. З одного боку, очевидним є те, що проведення масових зібрань в умовах постійних ракетних обстрілів, терористичних атак та активних бойових дій може становити безпосередню загрозу життю та здоров'ю учасників. З іншого боку, повна заборона реалізації свободи мирних зібрань на невизначений строк може суперечити конституційним принципам і міжнародним зобов'язанням держави.

Теорія конституціоналізму наголошує, що навіть у період надзвичайних станів зберігається дія принципів верховенства Конституції, пропорційності та правової визначеності [8, с. 71]. Це означає, що будь-які обмеження повинні мати чітку правову основу, бути передбачуваними для громадян і мати винятковий характер. Крім того, вони повинні бути тимчасовими та підлягати регулярному пере-

гляду залежно від розвитку ситуації. Особливу увагу необхідно приділяти судовому контролю за обмеженнями свободи зібрань, адже саме суди виступають гарантом дотримання балансу між інтересами держави та правами громадян.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що навіть у надзвичайних обставинах державна влада не може діяти свавільно та повинна забезпечувати дотримання фундаментальних конституційних принципів.

Як зазначає Глиняний І. В., особливе значення діяльність Конституційного Суду набуває у періоди кризових станів, зокрема під час воєнного стану, коли через надзвичайні обставини може відбуватися звуження обсягу прав і свобод громадян. У таких умовах надзвичайно важливо забезпечити належний баланс між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини, що становить складне завдання як для законодавця, так і для самого Суду. Запровадження непропорційних або необґрунтованих обмежень здатне поставити під загрозу демократичні засади держави, а відтак саме Конституційний Суд повинен виконувати роль неупередженого арбітра у вирішенні подібних питань [9, с. 6].

Водночас важливим фактором є те, що свобода мирних зібрань має не лише політичне, але й символічне значення для українського суспільства, яке протягом останніх десятиліть неодноразово відстоювало свої права саме шляхом масових мирних протестів. Саме тому надмірні чи не виправдані обмеження цього права можуть мати негативні наслідки для довіри громадян до державних інститутів та загалом для демократичного розвитку країни. З огляду на це, вкрай важливим завданням є пошук оптимальної моделі регулювання, яка б дозволяла гарантувати безпеку громадян, але водночас зберігала б можливість реалізації права на мирні зібрання принаймні у тих формах, які не становлять загрози.

Порівняльно-правовий аналіз досвіду інших держав, що перебували у стані війни

або надзвичайного становища, свідчить про різноманітні підходи до регулювання свободи зібрань. У деяких країнах застосовувалися повні заборони на проведення масових заходів у певних регіонах чи національному масштабі, тоді як інші держави обирали більш гнучкі механізми, наприклад, дозволяли проведення зібрань за попереднім погодженням з органами влади, у спеціально визначених місцях чи за умови дотримання додаткових вимог безпеки. Вибір моделі залежав від інтенсивності бойових дій, рівня терористичних загроз, а також від традицій правового регулювання у тій чи іншій державі. Для України важливо врахувати ці уроки, адаптуючи їх до власного конституційного порядку та міжнародних зобов'язань.

Особливу увагу необхідно звернути на принцип пропорційності, який вимагає, щоб будь-які обмеження прав були не лише формально виправданими, але й ефективними у досягненні поставленої мети, при цьому мінімально втручалися у сферу основоположних прав [10, с.139]. Це означає, що замість загальних і невизначених заборон на проведення мирних зібрань держава має застосовувати більш адресні заходи, наприклад, обмежувати зібрання лише у конкретних зонах підвищеної небезпеки або встановлювати спеціальні правила для їхнього проведення у воєнний час. Такі заходи дозволили б одночасно забезпечити громадську безпеку та гарантувати громадянам хоча б мінімальну можливість для реалізації свого права.

Водночас варто враховувати трансформацію самої форми реалізації свободи мирних зібрань в умовах сучасних воєнних викликів. Значну роль починають відігравати цифрові технології, які дозволяють організовувати онлайн-збори, петиції, інформаційні кампа-

нії в соціальних мережах. Такі інструменти не лише компенсують обмеження фізичних зібрань, а й створюють нові канали для комунікації між громадянами та владою. Використання цих механізмів свідчить про адаптивність українського громадянського суспільства, яке навіть у найскладніших умовах шукає способи зберегти демократичні практики та впливати на процеси ухвалення рішень.

Не менш важливим є питання перспективи відновлення повної реалізації свободи мирних зібрань після завершення воєнного стану. У цьому контексті слід наголосити на необхідності недопущення закріплення тимчасових обмежень у постійній практиці державних органів. Історія свідчить, що надзвичайні заходи часто мають тенденцію зберігатися навіть після зникнення причин їхнього запровадження, що становить серйозну загрозу для демократичного ладу. Саме тому одним із ключових завдань конституційного контролю і парламентського нагляду є забезпечення того, щоб усі обмеження свободи мирних зібрань були скасовані одразу після зникнення надзвичайних обставин.

Загалом, воєнний стан в Україні став серйозним викликом для реалізації свободи мирних зібрань, однак цей виклик може бути подоланий за умови дотримання принципів верховенства права, пропорційності та правової визначеності. Україна, як держава, що проголосила стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, зобов'язана дотримуватися найвищих стандартів у сфері прав людини, навіть у період війни. Це не лише юридичний обов'язок, але й важливий фактор підтримки міжнародної довіри та солідарності, які відіграють критичну роль у сучасних умовах.

Анотація

Свобода мирних зібрань є фундаментальним правом, яке закріплене як у національному конституційному правопорядку України, так і в міжнародних договорах, стороною яких є Україна, зокрема в Європейській конвенції з прав людини. Це право виконує важливу функцію у забезпеченні демократичного розвитку, створенні умов для суспільного діалогу, вільного вираження поглядів громадян та реалізації принципів народовладдя.

Водночас в умовах війни, спричиненої широкомасштабною агресією Російської Федерації, в Україні постає необхідність балансування між гарантуванням прав і свобод людини та захистом національної безпеки, громадського порядку і життя громадян. Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав, у тому числі свободи мирних зібрань. Це породжує складний комплекс юридичних проблем, пов'язаних із визначенням меж допустимості обмежень, дотриманням принципів пропорційності та правової визначеності, а також із забезпеченням відповідності таких заходів міжнародним зобов'язанням України.

У статті досліджується зміст і значення свободи мирних зібрань у демократичному суспільстві, аналізуються правові засади її обмеження в умовах воєнного стану, розглядаються позиції Конституційного Суду України та практика Європейського суду з прав людини щодо допустимості дерогацій від прав людини під час надзвичайних ситуацій. Автор доходить висновку, що навіть в умовах війни свобода мирних зібрань не може бути скасована повністю, а її обмеження повинні носити винятковий, тимчасовий і пропорційний характер, спрямований виключно на досягнення легітимної мети — захисту демократії та державності. Значну увагу приділено аналізу ризиків зловживання обмеженнями, які можуть мати місце за умови нечіткого правового регулювання, а також необхідності вдосконалення національного законодавства для приведення його у відповідність до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу.

Ключові слова: свобода мирних зібрань, воєнний стан, права людини, національна безпека, конституційні права, пропорційність, дерогація, ЄСПЛ.

Kutepov I.O. The impact of martial law on the freedom of peaceful assembly in Ukraine

Summary

The freedom of peaceful assembly is a fundamental right enshrined both in the national constitutional legal order of Ukraine and in international treaties to which Ukraine is a party, particularly the European Convention on Human Rights. This right plays an essential role in ensuring democratic development, fostering public dialogue, enabling the free expression of citizens' views, and realizing the principles of popular sovereignty.

At the same time, under the conditions of war caused by the large-scale aggression of the Russian Federation, Ukraine faces the necessity of balancing the protection of human rights and freedoms with safeguarding national security, public order, and the lives of its citizens. Martial law, as a special legal regime, provides for the possibility of temporary restrictions on certain constitutional rights, including the freedom of peaceful assembly. This raises a complex set of legal issues related to defining the permissible scope of restrictions, ensuring compliance with the principles of proportionality and legal certainty, as well as aligning such measures with Ukraine's international obligations.

The article explores the content and significance of freedom of assembly in a democratic society, analyzes the legal grounds for its limitation under martial law, and examines the positions of the Constitutional Court of Ukraine and the case law of the European Court of Human Rights regarding permissible derogations from human rights in emergency situations. The author concludes that even during wartime, the freedom of peaceful assembly cannot be abolished entirely, and its restrictions must remain exceptional, temporary, and proportionate, aimed solely at achieving a legitimate purpose—protecting democracy and statehood. Particular attention is paid to the risks of abuse of restrictions that may arise in the absence of clear legal regulation, as well as the necessity to improve national legislation to ensure its consistency with the standards of the Council of Europe and the European Union.

Key words: freedom of peaceful assembly, martial law, human rights, national security, constitutional rights, proportionality, derogation, ECtHR.

Список використаних джерел:

1. Ярмол Л. В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 850. С. 331-337.
2. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. Електронне джерело. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>
3. Денисова А. В. Правове регулювання воєнного стану в Україні. *Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції*. 2024. С. 127-147.
4. Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *International Journal "Law & Society"*. 2024. № 9. С. 141-146.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. Електронне джерело. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Таран О. В., Цюприк І. В. Практика Європейського Суду з прав людини з питань, що стосуються виявів тероризму. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 14 (2). С. 396-404.
7. Пилип'юк О. М. Диференціація меж та шляхів обмеження свободи мирних зібрань в умовах воєнного стану з урахуванням вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. № 1.88. С. 185-190.
8. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69-73.
9. Глиняний І. В. Роль Конституційного Суду України в захисті прав людини: теорія та практика. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 5. С. 3-7.
10. Синицин П. М., Василюгло Р. О. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. № 4.87. С. 136-140.